

ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ

У статті подано результати теоретико-експериментального аналізу проблеми дослідження, встановлено, що провідними психологічними факторами готовності майбутніх вчителів трудового навчання до здійснення особистісно-орієнтованого навчання учнів є комунікативна компетентність, самоактуалізація особистості та афіліативна мотивація.

Ключові поняття: психологічна готовність, професійна спрямованість, особистісно-орієнтоване навчання, розвиток особистості, гуманістична спрямованість.

Актуальність дослідження. Визначальною рисою сучасної освіти є перехід від інформаційно-репродуктивних до пошуково-творчих технологій навчання, орієнтація навчання на індивідуальні особливості розвитку учнів. Вагомим значення набуває врахування психологічних закономірностей гуманістично-ціннісної спрямованості особистості педагога в організації навчально-виховного процесу в школі.

Аналіз сучасної наукової та методичної літератури показує, що сьогодні значно підвищився інтерес науковців до проблем особистісно-орієнтованого навчання та розвитку учнів. Теоретичні засади особистісно-орієнтованого навчання та розвитку у радянській та вітчизняній психології були закладені працями Б. Ананьєва, Л. Виготського, Г.А. Балла, І.Д. Бєха, В.Й. Бочелюк, І.А. Язюна, Н.Г. Ничкало, С. Рубінштейна, П.С. Перепелиці, В.В. Рибалки, О.І. Щербак та ін., психологічні аспекти проблеми у роботах М.І. Дьяченка, Л.А. Кандибовича, Л.В. Кондрашової, де особистість розглядається як суб'єкт діяльності, яка сама, формуючись у діяльності й спілкуванні з іншими людьми, визначає характер цієї діяльності й спілкування.

Особистісно-орієнтована система навчання передбачає толерантність педагога, суб'єктно-суб'єктні взаємини між вчителем і учнем, врахування в процесі навчання й виховання індивідуальних особливостей конкретного учня, його природних здібностей, потреб у пізнанні, самопізнанні та розвитку. Зазначимо, що протягом досить тривалого часу в системі освіти визначалося, що саме трудове навчання згідно своєї спрямованості забезпечує індивідуальний підхід до дитини, розвиток її здібностей. Проте, на практиці виявилася неготовність вчителів праці у традиційних умовах навчання будувати власну діяльність на засадах особистісно-орієнтованого навчання.

Психологічні фактори готовності майбутніх вчителів трудового навчання до здійснення особистісно-орієнтованого навчання учнів залишаються мало вивченими серед проблем педагогічної психології і потребують належної уваги.

Мета статті: теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити особливості психологічної готовності майбутніх вчителів трудового навчання (технологій) до здійсненні особистісно-орієнтованого навчання учнів.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні: рівень психологічної готовності майбутніх вчителів трудового навчання (технологій) до здійснення особистісно-орієнтованого навчання залежить від рівня самоактуалізації, комунікативної компетентності та афіліативної мотивації особистості.

Відповідно до мети та гіпотези дослідження нами визначені наступні **завдання** дослідження:

1. Теоретично дослідити змістовні характеристики структурних компонентів психологічної готовності майбутніх вчителів трудового навчання (технологій) до здійсненні особистісно-орієнтованого навчання учнів.

2. Експериментально визначити психологічні фактори готовності студентів, що навчаються за напрямком «Трудове навчання», до здійснення особистісно-орієнтованого навчання учнів.

Психологічну готовність майбутніх вчителів праці до здійснення особистісно-орієнтованого навчання учнів розуміємо як стійке системне особистісне утворення, що виявляється у спрямованості особистості на активні та цілеспрямовані педагогічні дії. Вона включає взаємопов'язані компоненти: мотиваційний, морально-орієнтаційний, пізнавально-операційний, емоційно-вольовий, психофізіологічний та оціночний [3]. Формування стану готовності визначається розумінням майбутніми вчителями трудового навчання задач особистісно-орієнтованого навчання, усвідомленням ними відповідальності та бажання досягти професійного успіху.

Аналіз розвитку концепцій особистісно-орієнтованого навчання учнів дозволяє виділити такі ключові його ознаки: зосередження на потребах особистості учня; визнання пріоритету індивідуальності, самоцінності дитини; співпраця, співдружність, співтворчість між учнями та вчителями, удосконалення педагогічних взаємин у бік їх відвертості, емпатійності, духовно-морального єднання з учнем; створення ситуації вибору й відповідальності; пристосування методики до навчальних можливостей учня, актуалізація проблеми особистісного зростання особистості як основи її самостійності в оволодінні змістом освіти; стимулювання розвитку й саморозвитку учня [1, 2, 4, 5 та ін.].

У вирішенні другого завдання дослідження нами проведений констатувальний експеримент на базі Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського. В дослідженні взяли участь студенти 4 і 5 курсів спеціальності «Трудове навчання» загальною кількістю 75 осіб.

Вибір методів дослідження визначався необхідністю системного підходу до вивчення даної проблеми, отримання достовірних даних, коректної математичної обробки отриманих результатів. В ході дослідження було використано комплекс таких методів: теоретичні методи: аналіз, узагальнення, систематизація науково-методичної літератури; констатувальний експеримент із застосуванням методів спостереження, усного опитування (бесіди, інтерв'ю), письмового опитування (анкетування, тестування (опитувальники)) та ін.; методи математичної статистики (описова статистика, кореляційний аналіз, факторний аналіз).

Для дослідження рівня психологічної готовності майбутніх вчителів трудового навчання (технології) до здійснення особистісно-орієнтованого навчання, у відповідності до виділених структурних компонентів, була використана наступна батарея методик: *мотиваційний компонент* – Методика діагностики соціально-психологічних установок особистості («егоїзм – альтруїзм», «процес-результат») в мотиваційно-потребовій сфері О.Ф.Потьомкіної; *морально-орієнтаційний компонент* – Орієнтувальна анкета В. Смекалова, М. Кучера; шкали САМОАЛ «Орієнтація у часі», «Шкала цінностей», «Погляд на природу людини»; *пізнавально-операційний компонент* - шкали САМОАЛ «Потреба в пізнанні», «Креативність», «Самопізнання»; *емоційно-вольовий компонент* – методика діагностики рівня емпатійних здібностей В.В. Бойко; шкали САМОАЛ: «Автономність», «Спонтанність»; *комунікативний компонент* - шкали САМОАЛ: «Гнучкість в спілкуванні» і «Контактність»; Методика оцінки педагогічного спілкування; *оціночний компонент* - шкали САМОАЛ: «Аутосимпатія».

В ході експерименту виявлено, що студентами оптимально засвоєні гуманістичні цінності (36 % загалу – високий рівень вираженості ознаки), що складає підґрунтя для формування морально-орієнтаційного компоненту психологічної готовності до здійснення особистісно-орієнтованого навчання.

Ядром мотиваційного компоненту психологічної готовності є спрямованість майбутніх педагогів на здійснення особистісно-орієнтованого навчання. Нами встановлено, що 44 % юнаків спрямовані на саморозвиток та ефективний результат у виконанні педагогічних задач, а 56 % досліджуваних на реалізацію власних егоїстичних інтересів. Такі невтішні результати відображують картину ціннісних орієнтацій сучасної молоді.

Складові пізнавально-орієнтаційного та оціночного компонентів психологічної готовності майбутніх педагогів є задовільними. Лише 4 % студентів виявили знижений інтерес до природи людини та її розвитку, теж 4 % мають проблеми у розумінні себе, своїх станів і 9,3 % керуються стереотипними уявленнями в оцінці поведінки людей.

Емоційно-вольовий компонент студентів педагогічного університету характеризується розвинутою аутосимпатією (29,3 % - високий рівень), інтуїтивним каналом емпатії (48 % - високий рівень), водночас

низькою проникливістю у взаємодії з іншими (48 % - низький рівень), що, на нашу думку, пов'язано з потребою контролювати ситуацію взаємодії з іншими та певну обережність у встановленні довірчих взаємин.

Рівень розвитку складових комунікативного компоненту психологічної готовності студентів є також задовільним. Результати опитування вказують, що майбутні вчителі трудового навчання готові у спілкуванні до вільного висловлювання власних вражень, думок, переконань. Також ми звернули увагу на те, що в самопрезентації та реалізації діалогічного підходу більш впевнено себе почувають студенти зі спрямованістю на себе та на саморозвиток.

Таким чином, переважний рівень розвитку психологічних компонентів майбутніх вчителів трудового навчання є задовільним. Проте, уваги викладачів вищої школи потребує розвиток емпатійних почуттів та альтруїстичної спрямованості студентів, як необхідних складових особистісно-орієнтованого навчання та розвитку учнів.

З метою виявлення зв'язків між компонентами психологічної готовності до здійснення особистісно-орієнтованого навчання нами здійснений кореляційний аналіз показників констатувального експерименту. В результаті нами виявлено ряд значущих кореляційних зв'язків:

- Рефлексивно-перцептивні вміння тісно пов'язані з потребою особистості у пізнанні ($r=0,293$; $p \leq 0,05$), контактністю ($r=0,295$; $p \leq 0,05$), гнучкістю у спілкуванні ($r=0,31$; $p \leq 0,01$), раціональним каналом емпатії ($r=0,445$; $p \leq 0,01$);

- Діалогічність підходу у ставленні до учнів тісно пов'язана зі спрямованістю особистості на взаємодію, розвитком ($r=0,454$; $p \leq 0,01$) та раціональним каналом емпатії ($r=0,374$; $p \leq 0,01$).

- Здатність до саморозкриття, тобто встановлення щирих, довірливих взаєностосунків суперечить егоїстичній спрямованості особистості ($r=-0,296$; $p \leq 0,01$);

- Інтуїтивний канал емпатії, тобто чутливість до неповної інформації, конструктивність реакцій, зумовлених доступом до несвідомого досвіду пов'язана з орієнтацією суб'єкта в часі ($r=0,297$; $p \leq 0,05$), розвинутою автономністю ($r=0,393$; $p \leq 0,01$) і спонтанністю ($r=0,399$; $p \leq 0,01$).

Таким чином, комунікативні вміння, що забезпечують реалізацію особистісно-орієнтованого підходу до навчання та розвитку особистості, міцно пов'язані зі спрямованістю юнаків та дівчат на розвиток та на результат майбутньої педагогічної діяльності. Важливе значення в реалізації особистісно-орієнтованого підходу майбутніх педагогів має рівні їх самоактуалізації та розвитку раціонального компоненту емпатії, що виявляється в уважності та щирому інтересі до учнів.

За результатами факторного аналізу нами виділені превалюючі фактори психологічної готовності студентів, що навчаються за спеціальністю «Трудове навчання», до здійснення особистісно-орієнтованого навчання:

1 фактор «комунікативна компетентність» характеризується емпатією, рефлексивно-перцептивними вміннями, здатністю до саморозкриття, прогностичними

здібностями особистості, гуманістичною установкою, що сприяє емпатії, ідентифікації зі співрозмовником.

2 фактор «самоактуалізація особистості» характеризується автономністю, спонтанністю, симпатією, гнучкістю у спілкуванні, креативністю, контактністю, інтуїтивною емпатією та гуманістичними поглядами на природу людини. Названі чинники вказують на важливість переживання майбутніми вчителями трудового навчання власної автентичності, довіри до себе, прийняття власної індивідуальності, що в результаті надає їм переживання своєї цілісності та гармонійності.

3 фактор «афіліативна мотивація» характеризується поєднанням спрямованості на взаємодію, на діалогічні взаємостосунки та на себе. У взаємодії з іншими юнаки розширюють знання про себе, збагачуються позитивним досвідом взаєморозуміння, здобувають власну ідентичність.

Виділені фактори вносять більшу точність у зміст психологічної готовності майбутніх вчителів трудового навчання щодо здійснення особистісно-орієнтованого навчання та розвитку учнів. Результати експериментального вивчення доводять достовірність гіпотези дослідження.

Проведений експеримент дає нам підстави стверджувати, що основними психолого-педагогічними умовами, які забезпечують ефективність формування психологічної готовності майбутніх вчителів трудового навчання до здійснення особистісно-орієнтованого навчання учнів, є:

- розуміння студентами місця й ролі особистісно-орієнтованого навчання в освітньому процесі;
- формування в студентів позитивної мотивації саморозвитку та самостійного оволодіння необхідними знаннями в даному напрямку;
- пріоритет активних методів навчання, які спонукають студентів до самостійних пошуків, педагогічного мислення та посилення практичної спрямованості навчальних занять, що сприяють формуванню практичних умінь і навичок професійної діяльності;
- розвиток у студентів навичок діалогічного мовлення, афіліативної мотивації; складових комунікативної компетентності (емпатії, рефлексивно-перцептивних вмінь, гуманістичної установки, прогностичних здібностей);

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2002. – 344 с.
2. Борисова С.В. Реалізація особистісно-орієнтованого підходу в процесі профільного трудового навчання старшокласників: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика трудового навчання» / С.В. Борисова. – Київ, 2006. – 21 с.
3. Кондрашова Л.В. Морально-психологічна готовність студента до вчительської діяльності /

– сприяння самоактуалізації особистості майбутніх вчителів трудового навчання.

Особистісно-орієнтований підхід в процесі профільного трудового навчання студентів реалізується через використання діалогічних методів навчання; формування зв'язків з різними галузями знання; широку варіативність процесу навчання; використання диференційованих завдань, які дозволяють майбутньому вчителю трудового навчання самому обирати рівень, спосіб і форму виконання завдання; створення позитивного емоційного настрою на роботу у всіх студентів розвиток і стимулювання максимальної самостійності в процесі навчання; використання проблемних творчих завдань; оцінювання, яке аргументується за декількома параметрами (правильність, самостійність, оригінальність); розвиток особистісних якостей учнів тощо [2].

Аналіз наукової та методичної літератури, а також результати експерименту дозволяють зробити такі **висновки**:

1. Проблема психологічної готовності майбутніх вчителів трудового навчання до реалізації особистісно-орієнтованого навчання та розвитку учнів належить до актуальних проблем сучасної педагогічної психології.
  2. Розвиток основних компонентів психологічної готовності студентів до реалізації особистісно-орієнтованого навчання, що навчаються за спеціалістською «Трудове навчання», задовільний. Проте, поєднані розвинуті альтруїстична спрямованість, емпатія, перцептивно-рефлексивні вміння, які є значущими чинниками реалізації гуманістичного підходу у педагогічній діяльності. У сучасній молоді превалюють мотиви власного добробуту, престижу, першості, що відображаються в спрямованості на ефективну самопрезентацію у взаєминах з іншими.
  3. Встановлено, що психологічними факторами готовності майбутніх вчителів праці до здійснення особистісно-орієнтованого навчання учнів є комунікативна компетентність, самоактуалізація особистості та достатній рівень афіліативної мотивації.
- Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів даної проблеми. Перспективи її подальшого вивчення пов'язуємо з поглибленим аналізом особистісних детермінант реалізації особистісно-орієнтованого навчання молодими спеціалістами.

Л.В. Кондрашова. – К.: Вища школа, 1997. – 52 с.

4. Подмазин С.И. Личностно-ориентированное образование: Социально-философское исследование / С.И. Подмазин. – Запорожье: Просвіта, 2000. – 250 с.
5. Психологія особистісно-орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді: [науково-методичний посібник] / За ред. В.В. Рибалки. – Київ, Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 388с.
6. Рибалка В.В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: [монографія] / В.В. Рибалка. – К.: ІППО АПН України, 1998. – 160 с.

Подано до редакції 11.03.13